

باغ ایرانی و هویت ایرانی

کنفرانس برای دانشکده هنر و معماری
دانشگاه شیراز

دکتر لادن اعتضادی

دانشگاه شهید بهشتی / دانشکده معماری و شهرسازی

۱- هویت ایرانی

۲- خیال باغ ایرانی، تجربه زیست در فرهنگ ایرانی

۳- باغ ایرانی، آبادانی و شهر

۴- باغ ایرانی یک سنت جهانی (نشانه هویت ایرانی)

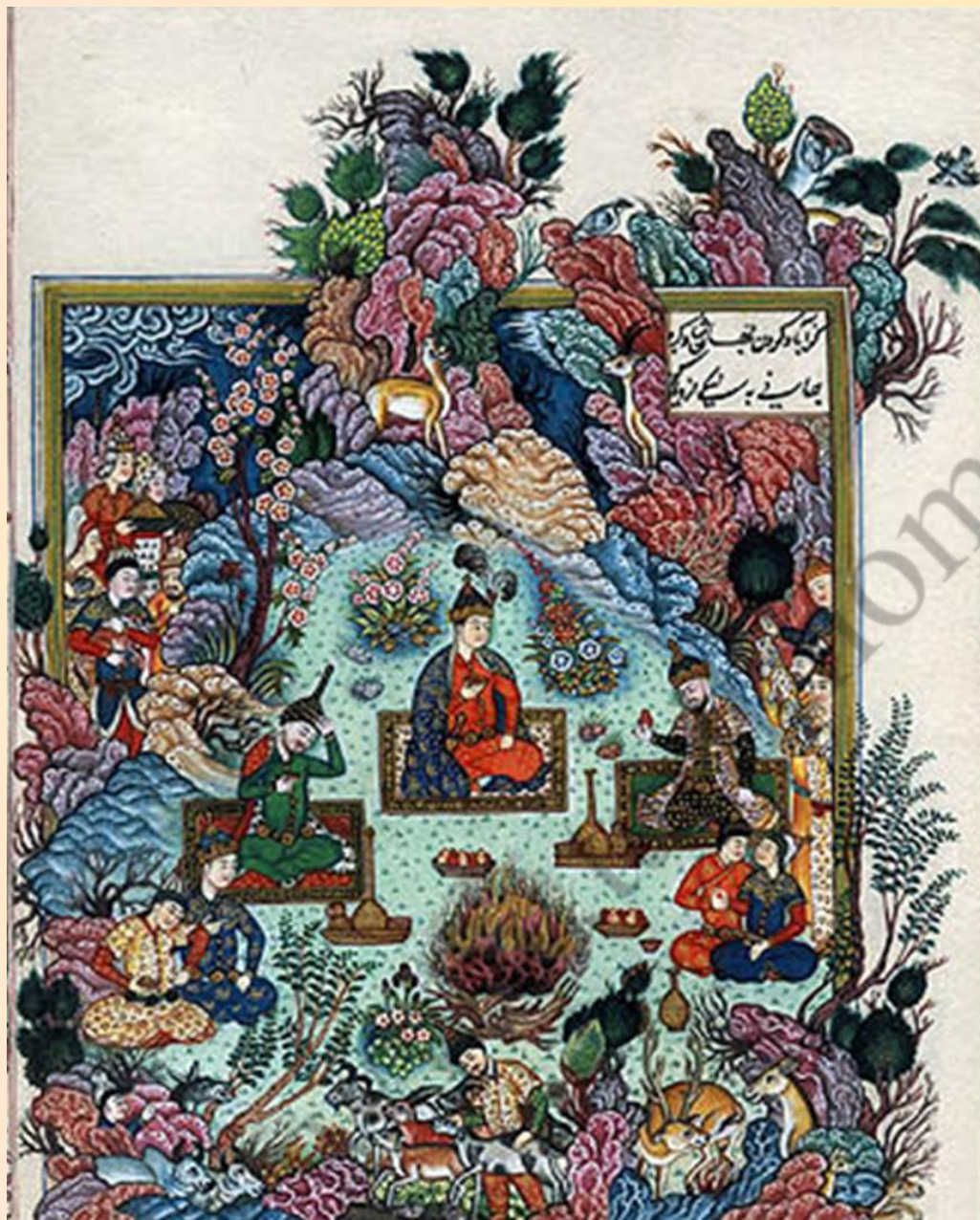
www.tarikhmemari.ir

هویت ایرانی

ملیت واحد در مفهوم تاریخ ایران

از اسطوره تا تاریخ شاهد ملیتی واحد، علی رغم تنوع قومی و پراکندگی یا مرکزیت حکومت‌ها هستیم

مرجع: اشرف، احمد، هویت ایرانی

خیال باغ ایران

حضور یک رؤیای، واحد بیانی از
یک هویت مشترک

سرزمینی آرمانی برخوردار از
وجوه کمال زیبایی و محیطی
برای آسایش

صورتی ناشی از
تجربه زیست در فلات ایران

مدیریت آب و آبادانی زمین در محیط خشک و برّک و تعیین بهشت زمینی

ایرانیان طی هزاران سال چه در زیست کوهستانی و چه در زیست پای کوهی و حاشیه کویر نظام‌هایی برای مدیریت زمین و آب ابداع کرده‌اند.

– نخستین شهرها و آبادی‌های ایران در دشت‌های پای کوهی حاشیه کویر پدید آمده‌اند،
باغداری و باغ‌سازی هم‌زاد این آبادی‌ها بوده‌است.

– قنات طی قرون متمادی عامل حیات‌بخش این دشت‌ها و ضامن حیات شهرها و آبادی‌ها بوده
است.

در ایران احتمالاً «باغ‌سازی» پلکانی از قدمت کهنی برخوردار است.

نظریه: باغ ایرانی تعین یک خیال یا بازتابی از بهشت است.

نظریه: باغ ایرانی حاصل تجربه زیست و یک پدیده زیستی - معیشتی در فلات ایران است.

در هر دو مورد پدیده‌ای بیانگر هویتی مشترک و فرهنگی مشترک است.

تبیین خیال باغ ایرانی:

آرمان سرزمینی بهشت گونه

و باغ‌سازی ایرانی به مثابه تعین خیال بهشت یا تصویری از بهشت آسمانی است.

بهشت ایرانی / بهشت اسلامی

فلات ایران

و تجربه

زیست در آن

با کوهها

و دشتها

و کویرهایش

در طول تاریخ

جوامع کوچ رو

در مناطق

کوهستانی و

جوامع

یکجانشین در

حوضه‌های

آبریز حاشیة

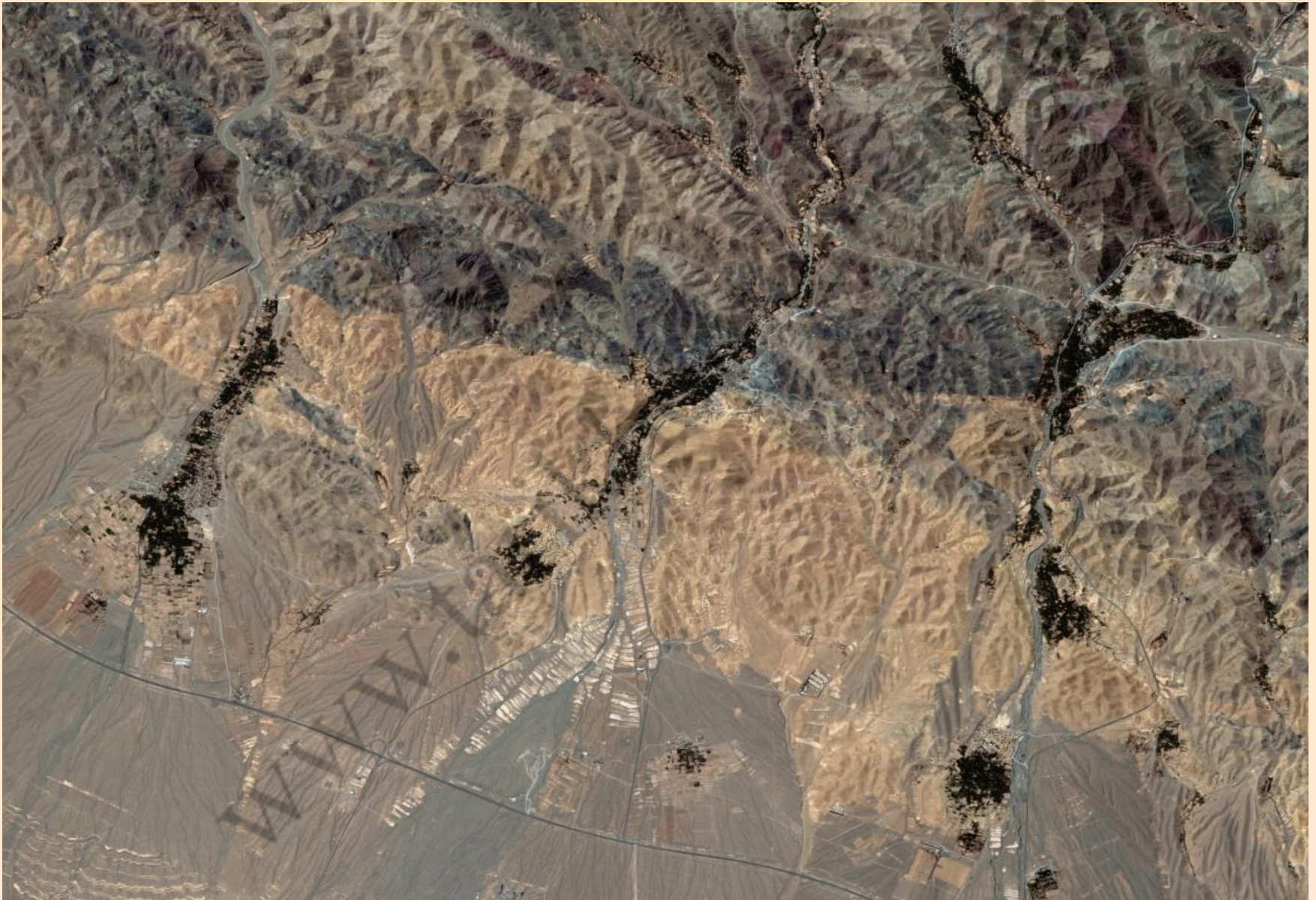
کویر زیسته‌اند

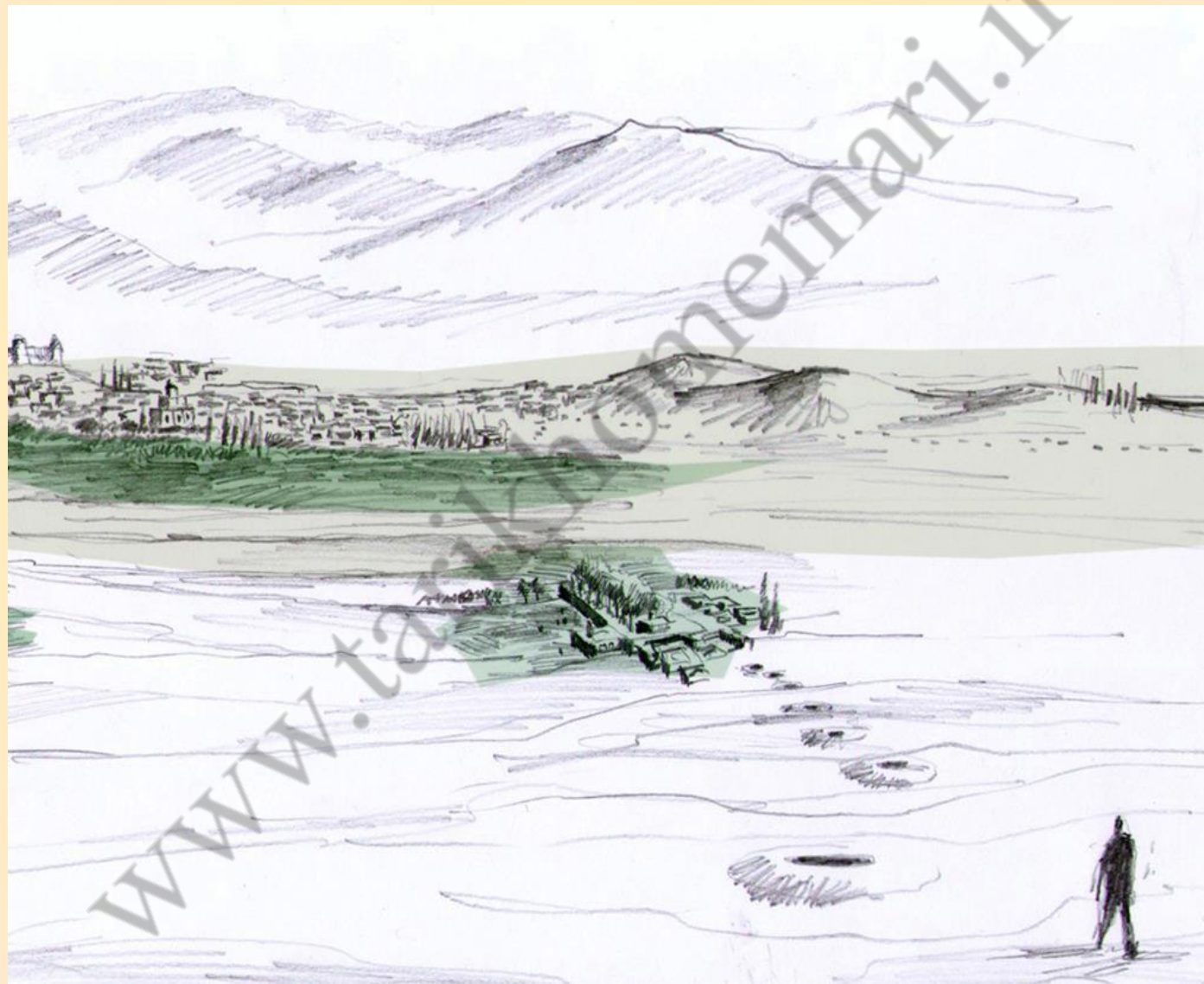
تنوع اقلیمی و سرزمینی ایران

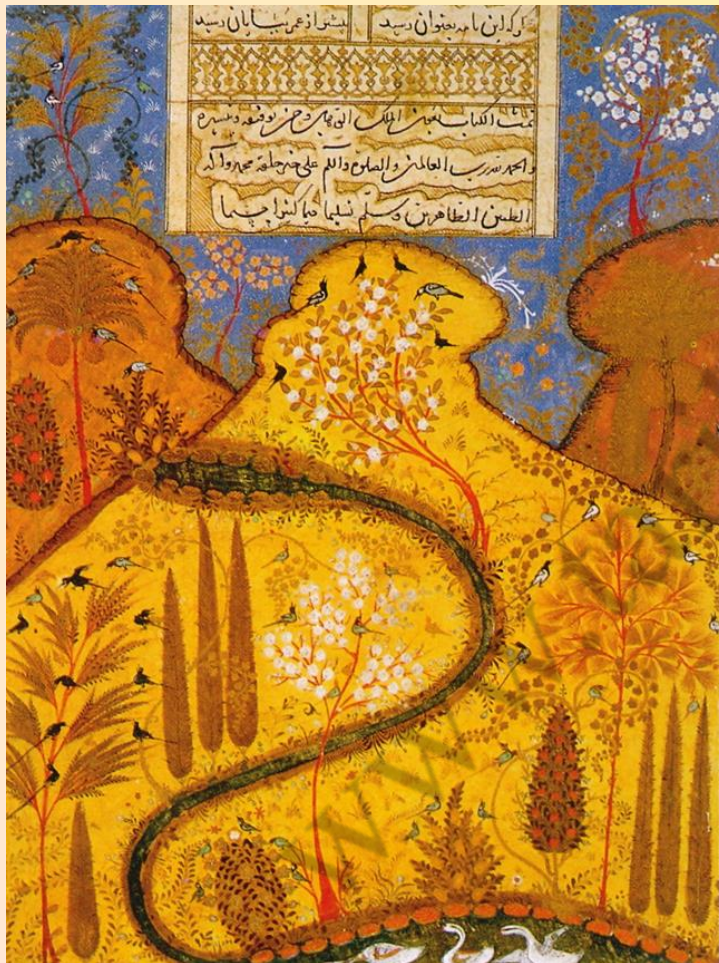
داستان زیستگاه‌های ایران از رود دره‌ها تا دشت‌های پایکوهی

نقش قنات به عنوان یک دستاورد تمدنی در آبادانی و پیدایش و زیست باغ ایرانی

سرزمینی آرمانی که
نمود آن بهشتی زمینی
با تأکید بر عناصر عینی شاخص طبیعت

خیال باغ ایرانی و سنت باغ سازگی ایرانی

تداوم تاریخی و بسط جغرافیایی و
پیدایش «سنت باغ ایرانی» همه
مرهون یک خیال و تعین آن خیال
در قالب یک مظهر فرهنگی است.

باغ ایرانی
«به یک تعبیر خیالی است متعین»

بازتاب این خیال در نگارگری ایرانی

باغ ایرانی حاصل تجربه زیست در ایران است که به خیالی شکل داده،
آن خیال صورتی از یک سرزمین آرمانی یا همان بهشت موعود است.

خیال باغ ایرانی با گذشت هزاران سال تبدیل به یک پارادایم
فرازمانی فرامگانی می شود:
«پارادایم بهشت»

بازتاب خیال باغ

در سایر مظاهر تمدنی ایرانی (هنرها و صنایع)

نمایشی از فرهنگی و هویتی واحد

www.tarikhmemari.ir

پدیده‌ها که هویت ساز:

تجلی مفهوم و صورت باغ ایرانی

در موسیقی و ادبیات و عرفان و فولکلور و اساطیر

در موسیقی قدیم ایرانی دستگاهی به نام «چارباغ» وجود داشته،
همینطور دستگاهی به نام «بوستان».
(دهخدا)

نام دو کتاب مهم ادبی ما «بوستان» و «گلستان» است.

نام یک اثر منظوم عرفانی ما «گلشن راز» است.

فولکلور: داستان روباه و باغ ملا (عبید زاکانی) یا ضرب‌المثل: «در باغ سبز نشان دادن»

باغ سازگی ایرانی: هنر بازنمایی بهشت representation , imitation

باغ ایرانی «عرصهء نمایش» فضایی بهشتی است.

نمایش آب، سبزینه و گل و مرغ، میوه، و هنر معماری (کوشک یا عمارتی مزین)

حضور آب و سایه‌سار درختان و سبزینه و گل و مرغ و میوه‌های زیبا در ذهن ایرانی همچون در ذهن مسلمانان، نماد فضایی بهشتی بوده است.

انسان و طبیعت در جهان ایرانی و هنر ایرانی

(پیش و پس از اسلام ایرانیان شکارگاه، باغ وحش، و باغ می ساخته‌اند)

نقش سرو، درخت مقدس ایرانیان

ردیف سربازان و سروها در
دیوار نگاره پارسه به طور ضمنی نشان
از یک باغ ایرانی دارد

«سرو درخت مقدس» یاد آور بهشت
که موبد در باغ می کاشته است
(مرجع: شاهنامه)

تزیینات باغ مسجد مشیر

نمادی برگرفته از طبیعت: درخت زندگی

تصاویر

درخت زندگی

در نقش پردازای ایرانی

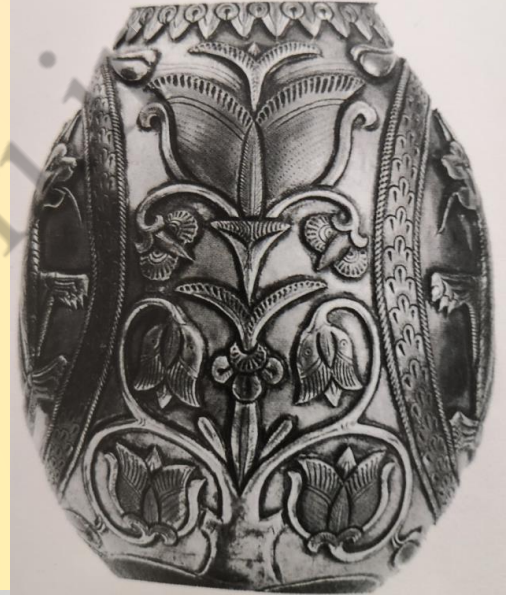

بالای بشقاب: گل شکفته و دو پرنده

بالا: بشقاب ایرانی زرانود متعلق به سال‌های بین قرن پنجم تا ششم میلادی که با درخت زندگی تزیین شده است.

پایین: گلدان متعلق به سال‌های بین قرن پنجم تا ششم میلادی که با سیموغ (پرندۀ افسانه‌ای ایرانی) تزیین شده است.

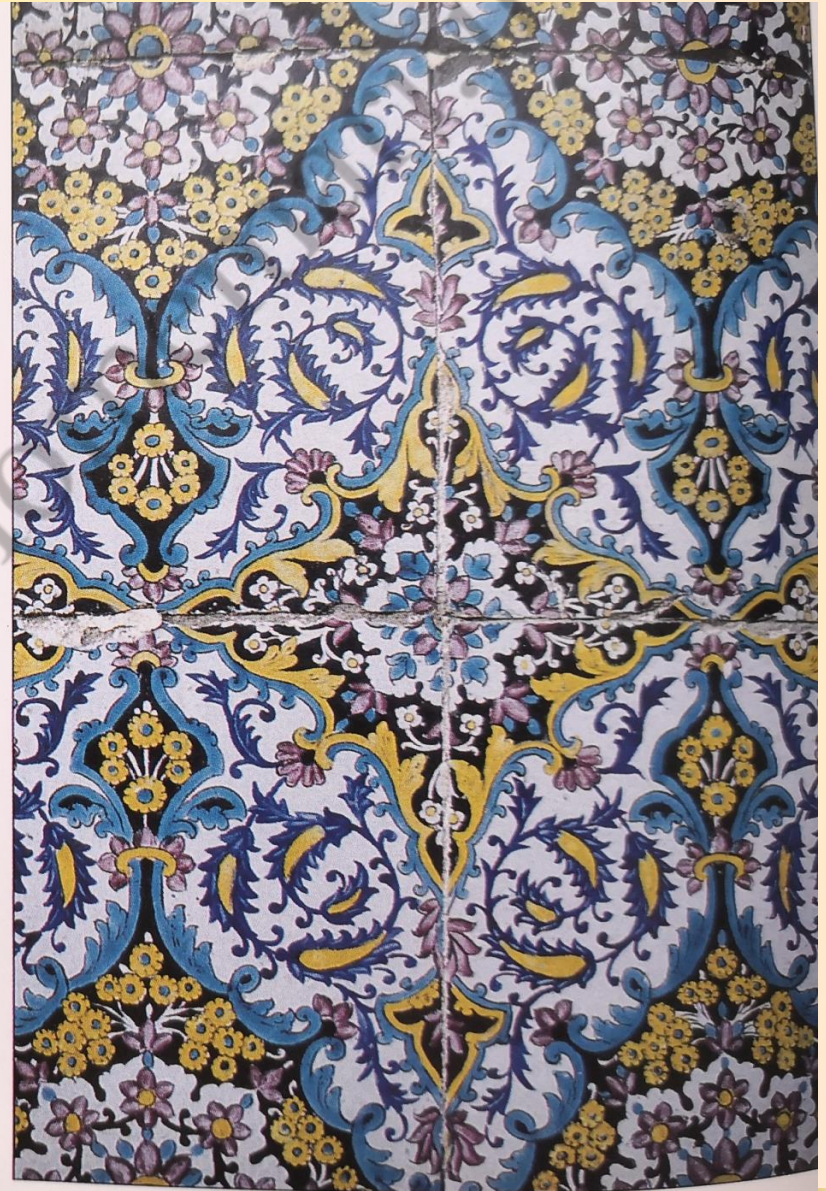
درخت زندگی روی یک گلدان

پایین بشقاب:

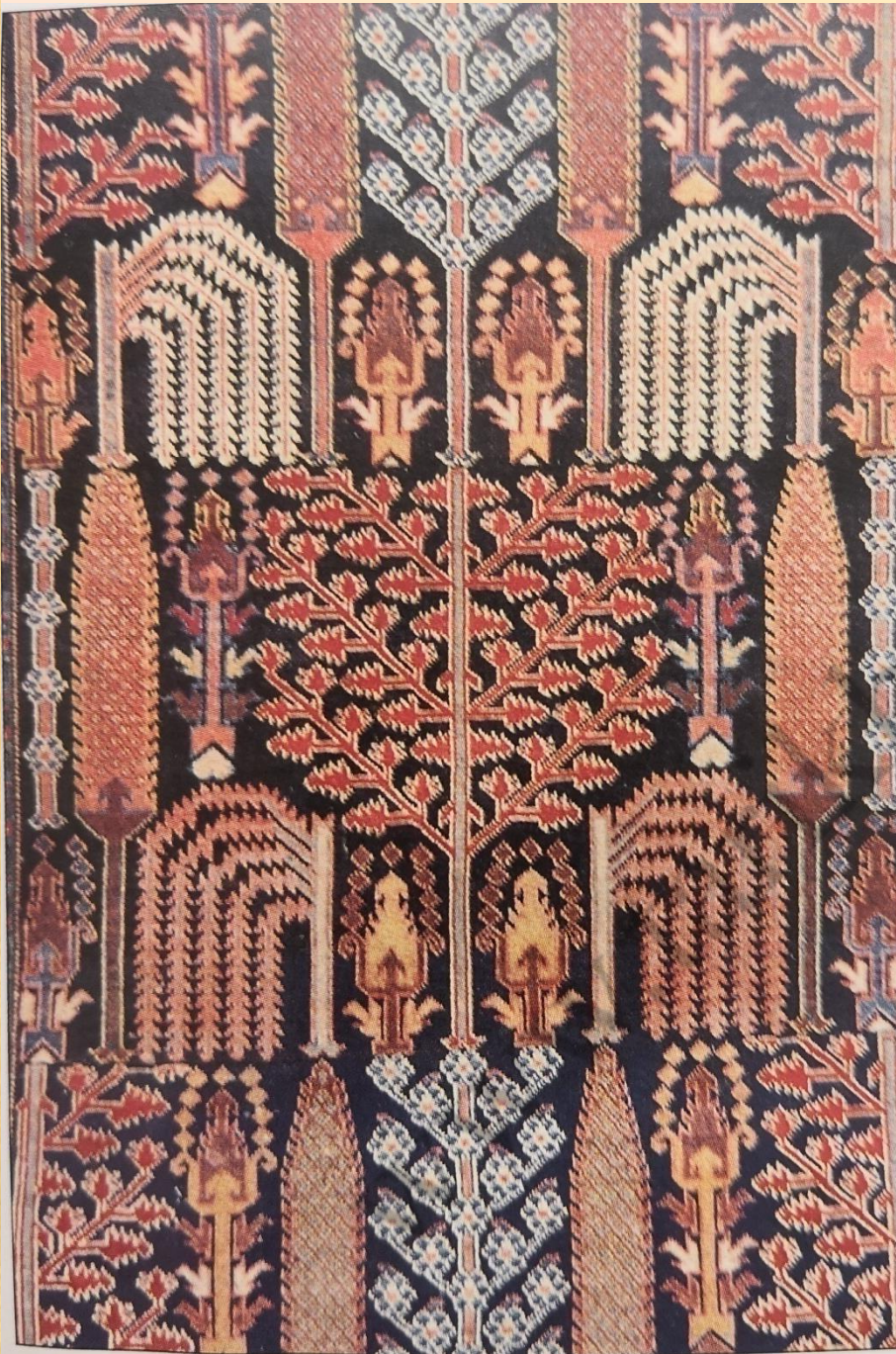
ریشه در گلدان با دو ساقۀ بهم پیچیده و دو قوچ در دو سوی

صورت انتزاعی باغ در هنرهای ایران

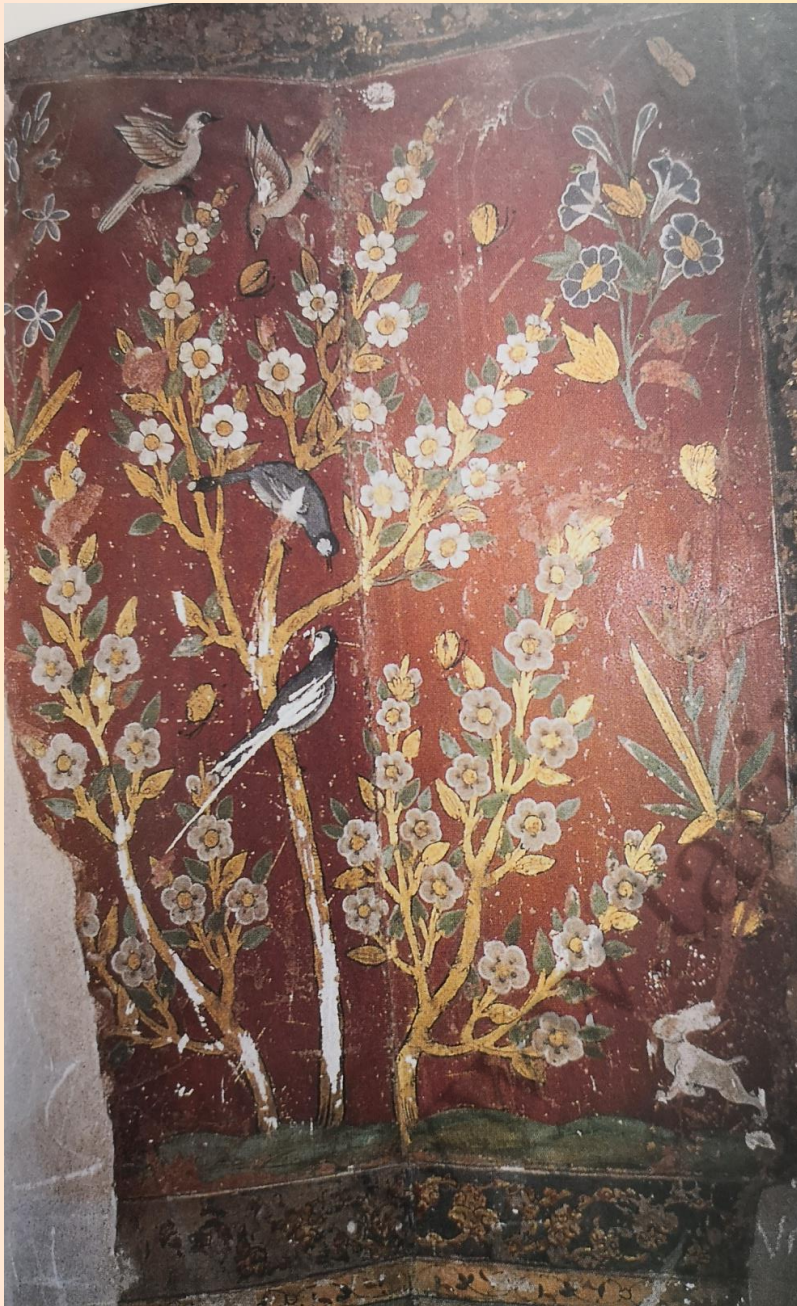
نقش انواع درخت در فرش ایرانی

نقوش تجریدگ گیاهی، بازتابی از
خیال باغ در معماری ایرانی

نقش گل و مرغ

درلاکی های ایرانی و نقاشی روی گچ

بازتاب حال و هوای باغ در فرهنگ ایرانی

فرش ایرانی با طرح کامل یک باغ

رابطهء ایرانیان با طبیعت: (نشستن و نظاره)

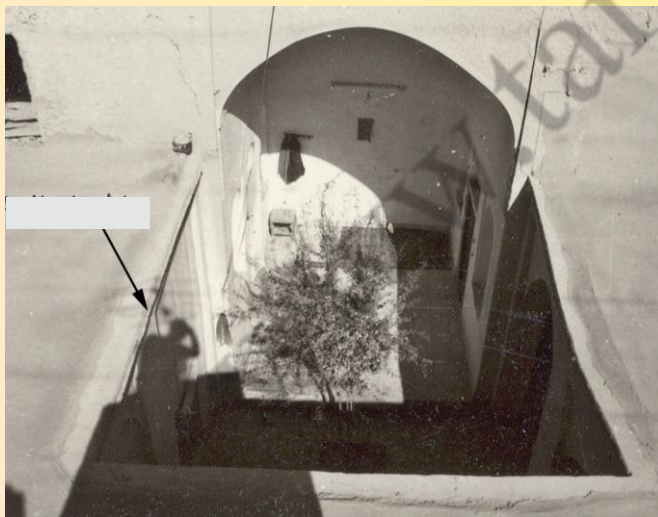
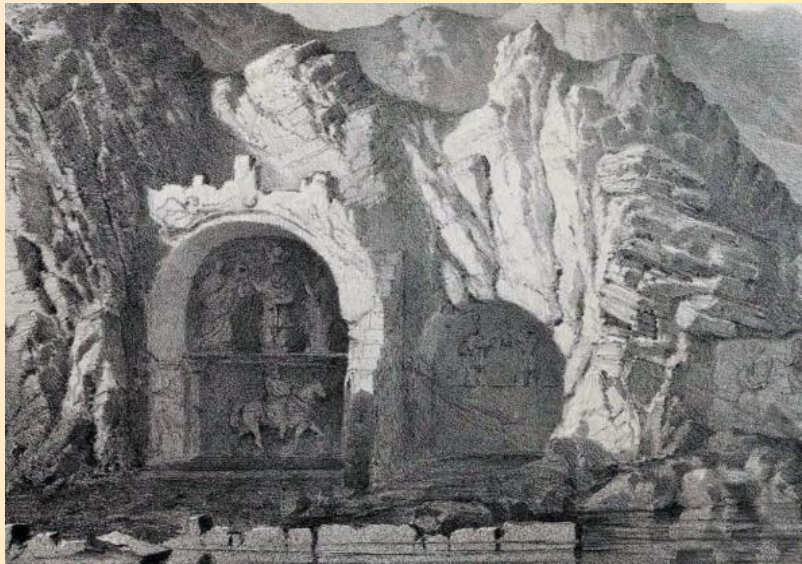
بازنمایی طبیعت و نشستن به نظارهء آن
نشان از تأمل در طبیعت و عناصر طبیعی دارد.

باغسازی ایرانی نمونه‌ای از بازنمایی طبیعت در قالب اثری هنری است.

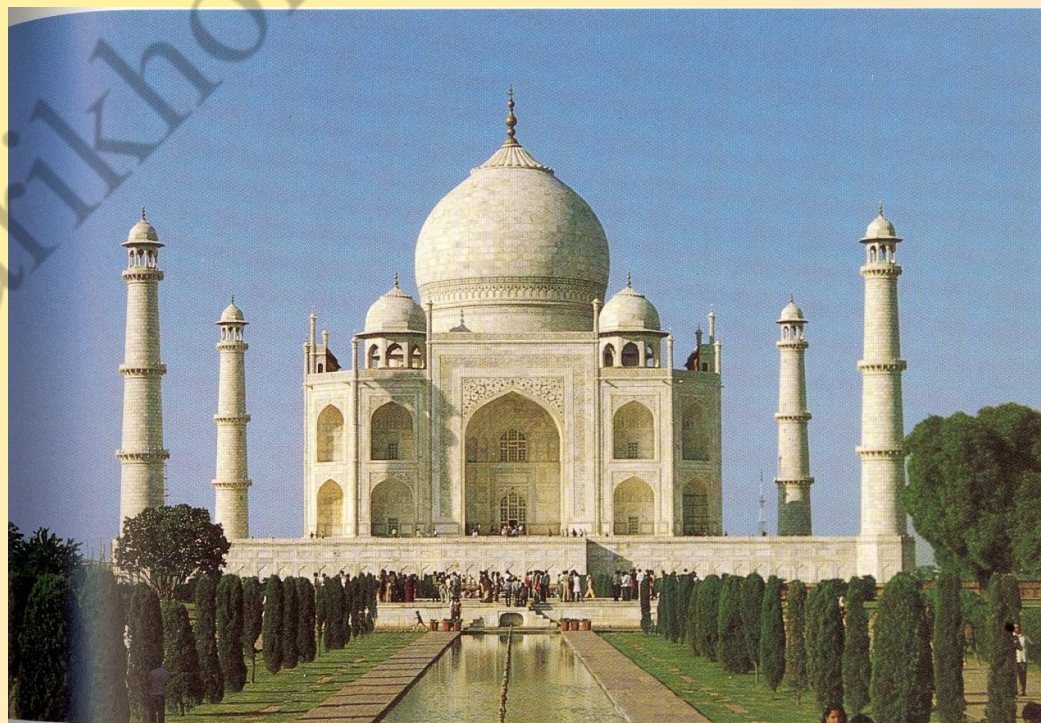
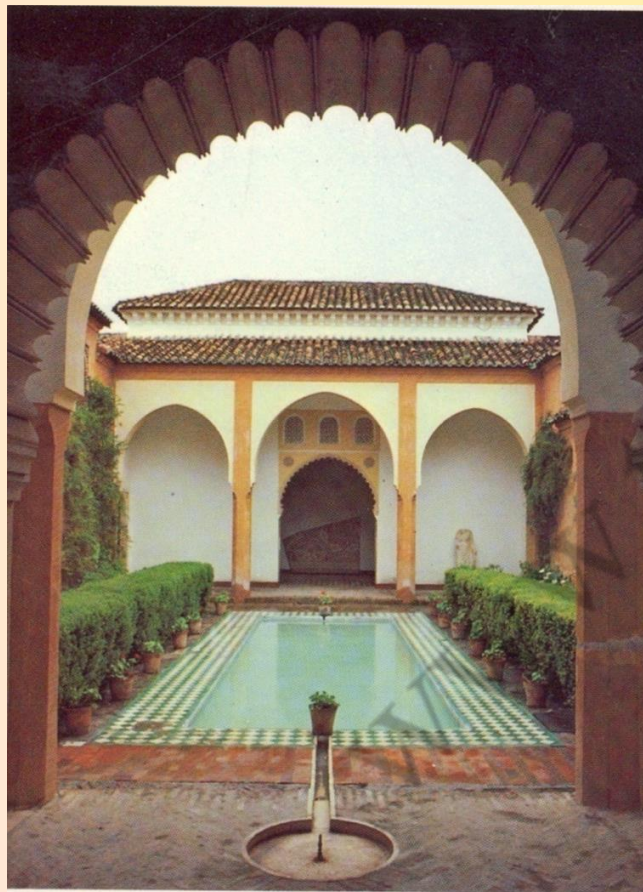
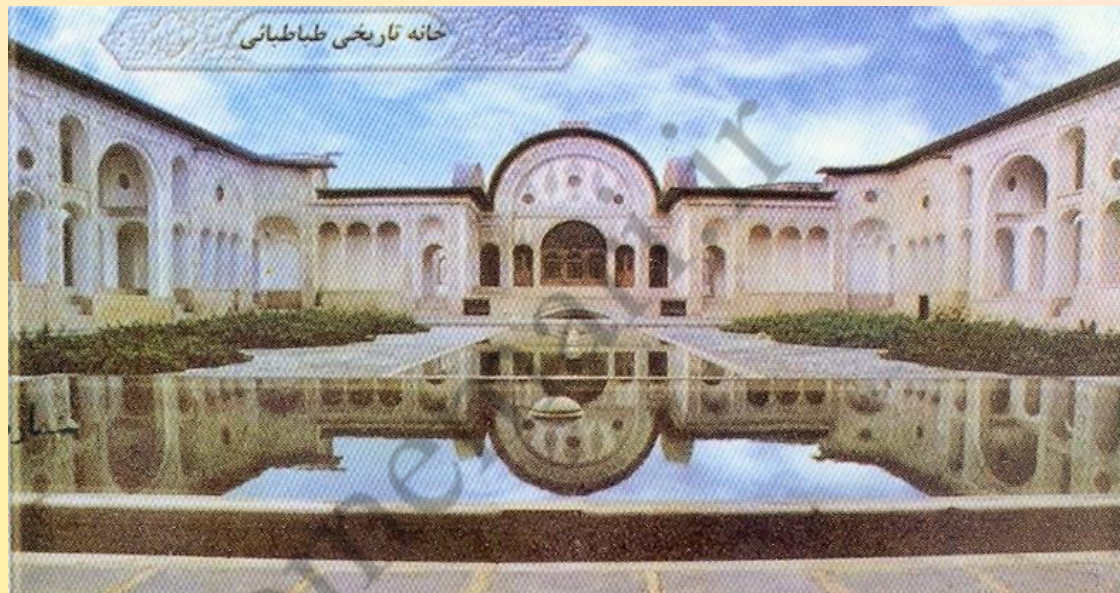
به نظارهء طبیعت «نشستن» حالی از تأمل و درون بینی را همراه با لذات حسی ایجاد می‌کند و نزد ایرانیان به ساختن «نظرگاه» برای نظارهء طبیعت موجود یا مصنوع می‌انجامد.

نظرگاه (ایوان) در معماری و باغ سازی ایران

تنوع ، تفاوت و تشابه ها یک عنصر مهم در باغ سازی ایرانی

همزیسته معماری
و منظر
اشاعه الگوی ایرانی
در جهان اسلام = نشان یک سنت
و یک هویت

باغ ایرانی یک پدیده فرهنگی است

که از قالب محدودیت های زمان و مکان
(جغرافیا و اقلیم و شرایط تاریخی)

فراتر می رود و به یک سنت جهانی تبدیل می شود.

نمونه هایش از «ورارودان» تا شبه قاره هند در شرق و از «میانرودان» تا اندلس در غرب با عنوان باغ های اسلامی گسترده است.

«هویت ایرانی» در قالب مظاهر فرهنگی ایران در جهان اسلام بسط یافته است.

باغ ایرانی پدیده‌ای نقش آفرین در فرهنگ زیسته ایرانیان

رابطه تاریخی انسان ایرانی با منظر، نقشی تعیین کننده در معماری و شهرسازی و هنرهای ایرانی داشته است

معماری کوشک‌ها و عمارات باغ‌ها، معماری خانه‌ها با حیاط یا میان سرا، حضور ایوان و نظرگاه‌های رو به منظر در تداوم تاریخی معماری ایران. و نیز:

ساختن شهرهایی پُر از باغ یا «به‌سان باغ» همه بیان یک فرهنگ واحد یا هویت مشترک تاریخی هستند.

www.tarikhonemarin.ir

«باغ سازگ ایران» تداوم یک سنت باستانه است

www.tarikhomemari.ir

در ایران این ایجاد بهشت زمینی یا «پارادیز»

طبق اساطیر، متون مذهبی و تاریخ کار پادشاهان بوده است.

شاهنشاه ایران که دارای فره ایزدی بوده است نماد وحدت ملی و هویت یگانه ایرانی بوده است.

باغ و شاه و شهر در اساطیر

و

تاریخ ایران

نماد هویت مشترک ایرانی

بسازم یکی شارستان فراخ پر از باغ و ایوان و میدان و کاخ

مفهوم یگانه شهر و شاه در یک واژه اوستایی: «خستره» بیان شده است.

چوزین بگذری شهر بینی فراخ از ایوان و کاخ و زپالیز و باغ* (شاهنامه)

آبادانی ، ساختن شهر و تأمین امنیت سرزمین نیازمند قدرت و ثروت و نفوذ بوده است
از اینرو نخستین باغ‌ها را شاهان می ساخته اند.

از اسطوره تا تاریخ: ورجمکرد، شهر پُر باغ سیاوش، باغ بهرام گور باغ‌های خسرو، تا
پایتخت پر باغ کورش و باغ‌سازی شاهان هخامنشی و ساسانی تا
شهری به سان باغ عباسی (اصفهان صفوی)

* ایوان و کاخ و پالیز و باغ همه جمع شده در یک پایتخت یا شهر ایرانی را در نمونه تاریخی اصفهان مشاهده
می کنیم

کاخ - باغ شاهے در ایران کهن

وزان پیشتر بزمگهان بدی
جهانی به شادی نهادند روی

به روزی کجا بزم شاهان بدی
به کاخ و به باغ و به ایوان اوی

که گفتی شب رستخیز است باز

یکی غلغل از باغ و ایوان بخاست

سه هفته به شادی گرفتند ساز

از ایوان سوی باغ رفتند باز

شد ایوان به کردار باغ بهار

بیاراست رامشگهی شاهوار

آبادانی و وجه تاریخ و فرهنگ آن

«آبادی» و «آبادانی» در فرهنگ ایرانی واژه‌هایی در مقابل «بیابان» اند که نشان از رابطه با آب و بی‌آبی دارند.

آبادانی یعنی ساختن زیستگاهی مطلوب و مطبوع که فقط به یاری آب میسر است. آبادانی و ساختن شهر و باغ کاری سترگ و به عهد شاهان بوده است.

کز آباد کردن جهان شاد کرد جهانی به نیکی ازو یاد کرد

تو این طراوت و خرمی به دشت و به باغ ز سعی میغ مدان و ز یمین شاه بیاب
(عرفات العاشقین اوحدی حسینی)

* طراوت و خرمی دشت و باغ نمادی از آبادانی سرزمین در مقیاس پادشاهی ایران بوده است.

مفهوم بهشت در فرهنگ ایرانی

بهشت: جایی نیک و متعالی

که اخلاق نیک آمدست از بهشت (سعدی)
که پاک است و خرم بهشت برین (سعدی)

در فرهنگ ایرانی و سامی، بهشت جایگاهی آسمانی دارد اما با معیارهای زمینی توصیف می‌شود و آن جایگاه یک باغ است، باغ جایگاه طراوت و زیبایی است.
باغ ایرانی - اسلامی، بازنمایی و صورت متعین بهشت ایرانی و قرآنی است.

به این ترتیب یک نمود فرهنگی و هویت ساز ایرانی در بستر جهان اسلام راه می‌یابد.

عناصر اصلی صورت سرزمین آرمانی ایرانیان

آب و درخت و سایه سار، سرسبزی و طروات، و گل و مرغ و میوه‌های رنگارنگ در قرآن مکانی با این همه نعمات همان بهشت است.

خیز تا سوی باغ بشتابیم کز می و میوه اندر او سورا است

باغ بو قلمون لباس و شاخ بو قلمون نمای آب مروارید گون و ابر مروارید بار

«باغ بهشت و سایه طوبی و قصر حور»

این توصیف بهشت، صفاتی زمینی اما صورتی آرمانی دارد*

سرزمین ایدئال ایرانیان پیش و پس از اسلام همساز این تمثیل بوده است.

* «صورت» در معنای ارسطویی یک شکل در عالم ماده نیست بلکه فرمی فرامادی و یا همان جوهره پدیده‌های زمینی است.

باغ ایرانی برآیندک از نیاز معیشتی ایرانیان و نیاز ذهنی به سرزمین آرمانی

- پیشگامان باغ‌سازی ایرانی شاهان بوده‌اند که آبادانی را به ارمغان می‌آورده‌اند.
 - باغ‌سازی در ایران زمینه ساز و تضمین کننده آبادانی و سامان دهنده معیشت مبتنی بر کشاورزی مردم سرزمین
 - باغ‌سازی ایرانی یکی از هنرهای ایران و در نتیجه پدیده‌ای فرهنگی
 - باغ ایرانی بزمگاه شاهان و نیز مکان کاخ و محل مدیریت سرزمین
 - باغ ایرانی مکانی درخور «شاه» در مفهوم ایرانی و برخوردار از وجه متعالی زیبایی
- شاه ایرانی دارای فره ایزدی و «باغ‌سازی» او نمادی از خلق بهشتی
زمینی بوده است

مهمترین منابع در شناخت باغ ایرانی ادبیات منظوم و مثنوی فارسی است

تا بکنم وصف خیابان باغ

امر توام ریخت خرد در دماغ

هر ورقش دفترست معرفت کردگار

برگ درختان سبز در نظر هوشیار

لاله درخشنده دراو چون چراغ

برزگری داشت یکی تازه باغ

نار و به و سیب بهم در شده

سرو گل و بید کشیده رده

صوفیانه روی بر زانو نهاد

صوفی ای اندر باغ از بهر گشاد

رسیده بر سر اله اکبر شیراز

خوشا سپیده‌ای باشد آن که بینم باز

که بار ایمنی آرد نه جر قحط و نیاز

بدیده باردگر آن بهشت روی زمین

[مسعود آن را] همه به دانش و هندسه خویش ساختی و خط‌ها او کشید به دست عالی خویش، ...

این کاخ باغ‌هایی داشت.... بیست سال است زیادت‌ها می‌کنند بر بناها.... (تاریخ بیهقی)

باغ ایرانے و شهر ایرانے
جلوہہاگ فرہنگے، یکپارچہ و نماد «ہویت ایرانے»
بہ سان یک «ملیت واحد»
ہستند.

چیزگ شییہ فرش ایرانے
یا
کاشے ایرانے